

Několik poznámek k nejstarší jedovnické pečeti

Josef Plch

Obr. 1: Foto otisku gotické pečeti Jedovnic publikované na první i poslední straně obálky publikace k 750. výročí první písemné zmínky o Jedovnicích.

Již v prosinci roku 2006 zaujala PhDr. Jiřího Doležela z Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně fotografie na poslední straně obálky jedovnické brožury,¹ vydané v roce 2001 k 750. výročí první písemné zmínky o Jedovnicích.² Již tehdy mi napsal několik cenných postřehů včetně přečtení opisu (z něhož jsem já tehdy nerozlouskl ani písmenko). Měl v úmyslu o pečeti publikovat krátký článek, ale čas běžel a úmysl se nedařilo uskutečnit. Impulsem se tak až v březnu 2013 stal dotaz studenta Masarykovy university, který zpracovával pečeti blanenských obcí.³ Protože se domnívám, že by text o nejstarší známé jedovnické pečeti měl mít „premiéru“ v našem zpravodaji, požádal jsem PhDr. Doležela o sepsání dlouho odkládaného zamýšleného textu. Výsledek si můžete přečíst v samostatném příspěvku.

Dovolím si k němu doplnit několik poznámek:⁴

1. Aby bylo možno přiblížit čtenářům čtení textu opisu, pokusil jsem se najít co nejpodobnější typ „počítačového písma“. Úplně stejné písmo jsem nenašel, ale velmi zhruba opis vypadá tak, jak vidíte.⁵ Je členěn třemi pětilistými květy (ružemi?). Úvodní S je obvyklou středověkou zkratkou pro latinské *sigillum* (pečeť).

s konsele arichtarz zgedowicz

Obr. 2: Přibližná podoba opisu pečeti, včetně podobného písma.
Text zní: s konsele arichtarz zgedowicz

¹ Podkladem byla černobílá fotografie, poskytnutá z MZA v Brně, v brožurě jsou obrázky obarvené grafikem na červeno. Fotografie byla pořízena z knih josefínského katastru (MZA Brno, fond D06).

² Ona první písemná zmínka z 19. května 1251 je poněkud sporná. Nejde o vlastní datum, pochyby jsou o pravosti „pramene“. Jde o listinu moravského markraběte Přemysla (budoucího krále Přemysla II. Otakara) pro klášter Hradisko u Olomouce. Tato listina je dnes považována za falsum, jeho vznik je kladen do roku 1282. Část textu, kde jsou zmíněny Jedovnice (v predikátu „*Bohussa de Iedovic*“), by mohla být dodatečně zlistiněným aktem (památečním zápisem). Samotná listina se nedochovala, jen dva její opisy. Argumenty, že jde o falsum, jsou ovšem také zpochybnitelné... Listinou jsem se zabýval v již dříve zveřejněných textech.

³ Šlo o diplomovou práci dnes už Mgr. Jakuba Králíka *Komunální sfragistika obcí na Blanensku v letech 1556-1850*, ta je veřejně dostupná na webu brněnské Masarykovy university.

⁴ Text těchto „poznámek“ byl nakonec delší, než původní text PhDr. Doležela...

⁵ Nejpodobnější font, který jsem našel a použil, byl *Typographer Textur*, následně jsem ho ovšem ještě musel upravit.

Obr. 3: Nejstarší jedovnická pečeť. Kresba Soňa Plchová.

2. Slovo *richtarz* zaujme jednak spřežkovým pravopisem (RZ na místě vyslovovaného Ř), jednak dnes neobvyklým měkkým *I* po *R*. Stará čeština totiž ve výslovnosti opravdu rozlišovala měkké a tvrdé *I/Y* – a jak se vyslovovalo, tak se i psalo (tedy např. *ritíř*, *zyna*).⁶

3. Nejpozoruhodnější je ovšem tvar z *Jědovic*. Původní název (ty) *Jedovice* se vyskytuje v latině (*Iedouicze*, *Gedowicze*) i v němčině (*Iedawiz*). Ale pouze v období let 1251-1386. Od roku 1390 už jen s vloženým *N* jako *Gedownicze* či častěji *Gyedownicze* (staročeské *J* se psalo jako *G*). A teď se nečekaně tento archaický tvar objevuje na pečetí, jejíž vznik PhDr. Doležel podle vzhledu, znaku i písma datuje k roku 1500. Sám ovšem nabídl řešení – že rytec mohl být předlohou starší typář, z něhož mechanicky převzal text opisu.

Onou tušenou předlohou by mohlo být pečetidlo pocházející z poloviny 14. století, což je nejpozdější termín povýšení na městečko, neboť k této době se vážou zmínky o jedovnickém (městském) soudu.⁷

4. Podivný, neúplný tvar litery *I* v počátečním *GIE* budí dojem, že v opise bylo nejdříve jen *GE* a rytec sem písmeno *I* vmáčknul až dodatečně (postřeh Mgr. Libora Gottfrieda). Tím může být naznačena měkká výslovnost úvodní slabiky – tedy ne *Jedovice*, ale *Jědovice*. Domnívám se však, že jde o nepřímé potvrzení domněnky J. Doležela o tom, že rytec měl jako předlohu starší typář. A že podle předloženého vzoru vyryl stejný opis – tedy z *Gedowicz* – a po zjištění chyby (asi na požadavek zadavatele) mohl s ohledem na novou podobu jména městečka (*Gyedownicze*) už jen lehce korigovat text opisu dodatečným vyrytím vmáčknutého „i“, čímž vznikla do podoby z *Gⁱedowicz*. Na „y“ ani na „n“ už v opisu nebylo místo, pokud by neměl vyrábět nový typář.

5. Pokud jde o obsah, pak rychtář byl zástupcem vrchnosti a de facto nejvyšší osobou městského úřadu. Na holštejnském panství byl patrně určován vrchností,⁸ zatímco v jiných končinách existovaly i rychty dědičné, kdy rychtářem byl automaticky ten, kdo rychtu vlastnil. Město dokonce mohlo takovou rychtu i koupit a tím se poněkud vymanit z dohledu vrchnosti (Velká Bíteš). V královských městech moc rychtáře postupně upadala až na úroveň úředníka – velitele městské stráže. To ale nebyl případ Jedovnic. Zde je rychtář uveden na prvním místě, až za ním jsou volení členové městské rady – konšelé. Z nich jeden býval „předsedajícím“ – purkmistrem, v této funkci se konšelé obvykle po určité době pravidelně střídali. I v roce 1595

⁶ Za zmínku stojí vyprávění mé vrstevnice z Frýdku – když se jako dítě na základní škole učila vyjmenovaná slova, nechápala prý ani ona, ani její spolužáci, proč se učí takovou zbytečností – když přece tu tvrdou / měkkou výslovnost každý používá a slyší. Jako by se měli učit nazpaměť slova, kde se používá např. samohláska „a“.

⁷ Jde o přípisky k původnímu textu písaře Jana v Brněnské právní knize, kde jsou zachyceny 4 incidenty při jednání soudu v Jedovnicích,

⁸ Svědčí o tom i nálezová situace předpokládané rychty v zaniklé vsi Bystřec. Šlo o největší usedlost s několika komorami (patrně pro uskladnění dávek pro vrchnost), ale v žádné z budov nebylo otopné zařízení, takže zde patrně nikdo trvale nežil, rychtářský úřad patrně zastával někdo z osedlých, kdo žil dále ve svém domě.

Obr. 4: Tak nějak by vypadala dnešní heraldická kresba.

blanenský úředník Jiřík Skřivánek v dopise do Jedovnic užívá formulaci „rychtář a starší jedovničtí“,⁹ tedy rychtář a městská rada. Funkce purkmistrů a rychtářů zanikly až se zrušením vrchnostenské správy v r. 1848, kdy je nahradil volený obecní výbor (tj. zastupitelstvo) v čele se starostou.

6. Za zmínku stojí i podoba jedovnického znaku na pečeti. Jelen - desaterák je zobrazen s přivrácenou, šikmo položenou hlavou, bez jazyka. Zaujmu i malá kopýtka. Jelen vyrůstá z okraje štítu. Na privilegii císaře Rudolfa II. z r. 1579, kterým obyvatelům městečka Jedovnice potvrdil znak, jak „oni toho od starodávna v užívání byli“, jsou (z dnešního pohledu) dvě významné heraldické změny oproti staré pečeti – hlava (už s jazykem) je kreslena obvyklým způsobem z profilu a polovina jelena se už nedotýká okraje štítu (tedy tzv. *nevyrůstá* z okraje). Podoba z privilegia se stala předlohou pro všechna další ztvárnění jedovnického znaku.

Obr. 5: Foto barokního jedovnického typáře (zrcadleno). Opis: SIGILLVM OPIDVLI GEDOWNIC.

7. Poslední zajímavostí je fakt, že Jedovnice v době baroka pořídily nový typář, který podobou znaku velmi připomíná kresbu na privilegii a lze ho tedy snad datovat také k roku 1579. Ale při pátrání v Moravském zemském archivu jsem zatím narazil na jediné užití tohoto nového typáře,¹⁰ jinak se dál užíval starobylý typář gotický (např. v josefínském katastru z roku 1787). Díky tomu ovšem toto staré pečetidlo z otisků v pečetích na dokumentech 18. století známe, protože gotický typář je dnes – na rozdíl od barokního – ztracen.

Středověké pečeti – podle PhDr. Doležela – nemají dochovány ani tak významná města, jako Blansko, Boskovice či Prostějov. Jedovnická pečeť se nejen dochovala, ale její opis naznačuje i pravděpodobnou existenci typáře ještě staršího, z doby před rokem 1390.

In: Jedovnický zpravodaj 5-6 / 2013, květen-červen

⁹ Vašek Leoš: Kopíár Jiříka Skřivánka, úředníka na Blansku 1594-1612 (1614), str. 108. Jde o list č. 28, f. 15, určený Janu Šišmovi do Jedovnic ze 4. 7. 1595.

¹⁰ V tereziánském katastru, tzv. rektifikačních aktech z r. 1749. MZA Brno, fond D02.